

12

CONSPECTUS

THERMARUM BUDENSIIUM

THEMA INAUGURALE

PRO CONSEQUENDA

DOCTORATUS MEDICINAE LAUREA

ANNUENTE INCLITA FACULTATE MEDICA

REG. SCIENTIARUM UNIVERSITATIS HUNG.

DEDUCTUM.

AUCTORE

FRANC. XAV. LINZBAUER

NATO BUDENSI.

**Nescio, qua natale solum dulcedine cunctos
Ducit, et inmemores non sinit esse sui!**
Ovidius.

**In theses adnexas disputabitur publice in Aedibus Facult.
Medicae Die 2. Junii 1832.**

B U D A E,

TYPIS TYPOGR. REGIAE UNIVERSITATIS HUNGARICAE.

SPECTABILI

AC

MAGNIFICO

DOMINO DOMINO

COMITATI S. I. STRIGONIA

MICHAELI A LENHOSSÉK

MED. DOCT. INSIGNIS ORDIN. REGI SVBICI VASAEI EQUITI,
SACR. CAES. ET REG. APOSTOLICAE MAJESTATIS AD EXCELS.
CONSILIUM REGIUM LOCUMTENENTIALE HUNG. A CONSILIIS,
REGNI HUNGARIAE PROTOMEDICÓ, IN REGIA SCIENTIARUM
UNIVERSITATE PESTIENSI STUDIUM MEDICO-CHIRURGICI DIRECT.,
ET FACULTATIS MEDICAE PRÆSIDI, FACULTATIS MED. CAES.
REG. SCIENTIARUM UNIVERSITATIS, ET ACADEMIAE MEDICO-
CHIRURGICAE JOSEPHINAE VINDOBONENSIS, SOCIETATIS REG.
BRITANNICAE, GÖTTINGENSIS, PHYSICO-MEDICAE ERLANGENSIS,
MED. CHIR. BEROLINENSIS, CAES. MED. VILNENSIS, ACAD. MED.
CHIR. NEAPOLITANAE, IMPER. MED. CHIR. PETROPOLITANAE,
REGIAE TAURINENSIS, CAESAREAE LEOPOLDINO-CAROLINAE
NATURAE CURIOSORUM, LITTERARIAE ITEM ET ARTIUM
OECONOMICARUM TOSCANAE DE VALLE TIBERINA ETC. ETC.
MEMBRO, I. I. COMITATUM STRIGONIENSIS, SÛMEGHIENSIS, ET
PEST, PILIS, ET SOLTH ARTICULARITER UNITORUM TABULAE
JUDICIARIAE ASSESSORI ETC. ETC.

*Preis und Ehre dem, der die Brunnen der Tiefe
und des unterirdischen Lebens eröffnet hat, um
darin unsiegbare Quellen des Lebens und der
Gesundheit auf die Erde hervorströmen zu lassen!*

Ch. W. Hufeland.

Ad Lectorem.

Dulcissima ea semper mihi manebit recordatio, teneros ingenii nervos primum circa Patriae objectum intendisse! Procul quidem absūm, ut validi quid — me praestasse putem; nam id nec valeo — nec potui. —

Multiplicium illorum, quibus Buda abundat, Thermae vix non unicae sunt, quae omni-merita tamen — attentione hucdum carebant, et actu carent, — quod recte SCHAMS his innuit verbis: „*Es wäre eine Aufgabe . . . . für einen erfahrenen Arzt, ein Regulatio zu entwerfen, an das sich die Aerzte in der Ferne mit ihren Kranken - Sendungen halten könnten. — Gewiss hat die Nymphe der Bäder das Recht, um diesen Dienst (ärztliche Aufmerksamkeit) ihre Eigenthümer anzusprechen; denn alle bisherigen Beschreibungen über die Ofner Bäder . . . sind zu oberflächlich, und taugen zum Gebrauche für die Gegenwart nicht.*“ Verba certe omni veritate majora, utinam rite pensarentur! — Huic quidem voto pro nunc nec satisfieri posse, pluribus in locis per decursum opusculi indigitavi, quod ideo **C**o**n**s**p**e**c**t**u**m **T**h**e**r**m**a**r**u**m** **B**u**d**e**n**s**i**u**m** compellare placuit, ne titulus amplior evadat substrato, quod sic dispositum habetur, ut:

INTRODUCTIO complectatur: Generalia quae-
piam de morbis chronicis, ac praeprimis de
horum per aquas soterias sanationem, ob quam
et Thermae Budenses jam dudum inclaruere.

CAPITE autem **I** contineantur: Antiquitates historicae Thermarum Budensium — hucdum a nullo praedecessorum collectae.

CAPITE **II**: Succincta detur Topo-et Physiographia soli Budensis, cum cunctis de Urbis nomine sententiis. Haec sequatur specialis singularum Thermarum descriptio (addito simul balneorum pretio.)

CAPITE **III**: Cunctae Thermarum nostrarum Analyses chemicae in hodiernum institutae sistantur.

CAPITE **IV**: Praeter generalia de **U**su discutiantur quaestiones: quomodo? et quibus morbis Thermae nostrae medeantur?

CAPITE demum **V**: Administrationem politico-medico thermalem, quae concernunt, recenseantur.

Varias autem Auctorum de Thermis Budensibus controversias critice proponere ac refutare intermisi, — neque quis **BELIUM** in Tractatu historico praetermissum miretur; cum is recentiorum jam temporum Scriptor sit.

Suscipe chara Patria filii tui tenerum hocce conamen!!!

Scribendam Budae, die 2. M. Maji. 1832.

Introductio.

Ingens est morborum, — — corpus humanum vix plasmatum, et usque dum vivum denuo extinctum Universi redditur materierum acervo, adfligentium numerus! Hujus, eos cumprimis horremus, qui e seminibus tum nefanda haereditate acquisitis, quum in infantia ubere ipso communicatis, in juventute illicitorum coeca libidine, in viro praerogativarum cuncti nominis abusu, in sene tandem recensitorum ad summam concursu; aut, quod censu dignissimum — ipsius vitae organicae per periodos nunc memoratas metamorphoseos pro et regressu; aut e summe variantibus adfectionum acutarum reliquiis, fructibus; aut e causis morbi externis tam sporadicis, quam cosmicis — innumerisque aliis — quasi conflatis positisque clandestina propullulant germinatione. Etenim communem prosperae secus valetudinis sensum quando solum — acrius offendentes, sunt, qui ex enatis, ob eundem hunc, vitae illecebris novis, ipsiusque liberius concessa consuetudinis ut dicam malacia, uberioris suae evolutionis genuinum sibi legunt nutrimentum fatale: donec radicibus ipsis dispensis suis, velut in solo materno, in diversissimis organismi systematibus fixati, plena parasitice crescant, floreatque ubertate! Atque nunc, prout ad lente nascentium germina annihilanda, ipsa autocratiae naturae vis, sub continuo potentiarum nocentium, magis illis (morborum germinibus) quam huic faventium adpulsu inops reddita; ita fit, ut ulterius evoluta, eam quantam sibi subjugent, fraudulentumque diuturnum, sub varia functionum organismi anomalarum effigie, incant connubium. Donec tandem, vel turbato, qui per universum vigeat organismum, virium concentu, vel fructu suo, quem consummati gignunt infenso (si itaque vis, et

modo dynamico et organico — —) exitiali, proprio una cum substrato, terminentur exitu!!

Hae ergo adfectionum morbosarum formae, a priscis inde Asclepiadis Bithyni temporibus, *chronicarum* nomine, cum diu nimis durent, insignitae fuere.

Etsi Medicina in cunctis suis, quibus hodie complectitur cognitionum sphaeris, ac praeprimis *quanta* in suo ad genus humanum fine, in cognoscendis nimirum, praecavendis, et, si qui sunt, delendis curandisque morbis, miranda jam fulgeat claritate; memoratorum tamen morborum tum diagnostica, pathogenetica, prognostica, quum therapeutica, posterorum conatibus revelanda spectat mysteria! Missis prioribus, postremam solummodo pensitabimus partem, de qua cell. ipse Wilhelmus Andr. HAASE *) sequentia ait: „*Die Geschichte der Medizin lehrt es unwidersprechlich, dass die Ärzte aller Zeitperioden, ohne Ausnahme rücksichtlich der Erkenntniss und Cur acuter Krankheiten sich auf einer höhern Stufe der Einsicht und Vollkommenheit befanden, als dieses in Hinsicht auf die chronischen Krankheiten Statt fand, und selbst von unserm Zeitalter muss die Bemerkung gelten, insofern noch gegenwärtig bey Behandlung chronischer Krankheiten der Empirismus früherer Zeiten, wenn gleich mehr verfeinert, und verschleyert, als ehedem, dem aufmerksamen Beobachter des ärztlichen Handelns nicht entgehen kann*“.

Neminem certo medicorum (quod nec vulgus ipse ignorat) latebit, quibus et quantis in curatione morborum chronicorum intentum esse oporteat, — quam saepe solertissimum, sagacissimum, et simul praesentia,

*) Ueber die Erkenntnis und Cur der chronischen Krankheiten des menschlichen Organismus. 1-ter B. pag. 78 Wien 1830.

mitigata, increscentia, sibi que succedentia fallant morbi symptomata. — Quanto hic non constantiae intrepidæ fulcro? quam diutina patientiæ mora opus? etenim morbus pertinax, ægrique animus intolerabilis! — Hicce corrusca, medice, dote tua pulcherrima: In simulato humanitatis zelo!! Quaecunque locupletata tibi scientia suggerit indicationum principia, observasti: cuncta, quæ casta duce experientia, benigna offert natura medendi media usurpasti circumspectus, et vix ullum tibi adfulget ægroti levamen. Donec tandem eum ad conflictum cum Universo, cujus ipse pars est, disponendo, in aquarum mineralium introducas portum, ut placidis ibidem mergatur undis, vitæque annona completus, recuperata nunc salute exultans, neo-secundos vitæ suæ vivat dies! —

Simile morbo oppressis optatum refugium Metropolis nostra est, quinque Thermarum aedibus dives exornata, multisque retro ab annis de harum in morbos dirissimos efficacia insignis! —

L i t e r a t u r a.

- Stoker Laur. Med. D. Thermographia Budensis seu Scrutinium physico-medicum aquarum mineralium Budac scaturientium. Aug. Viindel. et Graecii 1721. in 4.
- Oesterreicher Jos. Man. Analyses aquarum Budensium. (dissertatio inauguralis medica) Viennæ 1781. in 8.
- Denhoffer Vinc. Jos. Succincta notitia virtutum et usus medici aquae soterieae Budac ad thermas caesareas recens inventae. Budac 1804. in 8.

De aqua soteria thermarum budensium, quae caesareae dicuntur, disserit Commissio medica per Excels. Consilium R. L. Hungaricum delegata. Budae 1804. in 8.

Recensentur thermae Budenses porro in operibus:
Wernher Georg. Hipomnematation de admirandis Hungariae aquis. (Scriptor Saec. 16. edid. J. G. Schwandtner in opere citando.)

Neu aus seinem Stein = Hausen wiederum aufwachsen des Ofen. Ofen 1733. 8.

Bel Matthiae. Notitia Hungariae novae (in historia Urbis Budensis) Viennae 1737. in Fol.

Miller Joan. Ferd. Epitome vicissitudinum et rerum memorabilium de L. R. ac Metrop. Urbe Budensi. Budae 1760. in 4.

Schams Fr. Vollständige Beschreibung der königl. freyen Haupt = Stadt Ofen. Ofen 1822. in 8.

Szepesházi Carl v. und Thiele J. C. v. Neuester Wegweiser durch das Königreich Ungarn etc. verbunden mit einer ausführlichen Beschreibung aller Mineral = Bäder, Gesundbrunnen und Heilquellen. Kaschau 1827. in 8.

Kitaibel Pauli. Hydrographica Hungariae. Edidit Joan. Schuster. Tomi II. Pestini 1829.

Quosdam adhuc de rebus Hungaricis Scriptores, nec non folia sparsa, quae quaepiam mendis plena de thermis Budensibus continent, adducere, supervacaneum esse duximus.

Ad evitandas frequentiores citationes, nota:

Schwandtner Joan. Georg. Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini. Viennae apud Kraus 1766. in fol.

Continetur:

sub II. Joannis de Thurocz. Chronica Hungarorum.

- IV. Petri Ranzani. Epitome rerum Hungaricarum.

- XXI. Georgii Wernher. Opus supra citatum.

Caput I.

Pannoniam, dulcissimam Hungarorum patriam, non multis ante Christum natum annis, inseparabile in hodiernum cum reliquis orbis, jam tunc cultae, plagis connubium inivisse, historia fide constat. Etenim Romani, Universi imperium anhelantes, Marte favente, longe lateque dissitas subegere oras, et sic Pannonia quoque potiti. Spectabat vero ad eandem inferior hodie pars Austriae, ubi *) *Thermas Badenses* (*Baden bei Wien*) Romanis multum dilectas fuisse Dr Schenk **) lapide cum inscriptione: *Aquae* anno 1767 invento demonstrat, et detecto anno 1796 balneo Romano, caldarium repraesentante, extra omne dubium ponit. Spectabant porro Hungariae hodiernae loca quamplurima ***) inter quae vix non maxime celebratum fuerat: *Aquincum* — *Aquinquum* — *Acinquum* — *Acincum*, quod Scriptores rerum Hungaricarum *Sycambriam* ****) nomenclantur, hodieque *Vetus-Buda* est.

*) Carnuntum - Petronell, Aquinoctium - Fischament, Alam novam - Schwechat, Cettium - Sct. Polten, Comagenas - Tulna - Tula, et praeter alia: (Steph. Schonwiesner. Commentarius geographicus. P. II. Budae 1780.

**) Die Schwefelquellen von Baden in Riederberrsch Wien 1825 in 4.

***) Praeter Taurunum - Belgrad, ut: Singidunum - Szemlény, Mursa - Eszek, Potentiana - Vetussalina - Adony, Campona - Promontorium. Scarabantia - Sopron, Antianae - Baranyvár, Bregetium - Szöny, Arabona - Győr, Sabaria - Szombathely, Salva - Esztargom, Araum - Almáson solul, Cirpum - Carpum - Maroth, Crumerum - Nyerges - Újsala, etc. etc.

****) Praeunte *IOANNES DE TURÓCZA* in Chr. Hung. Cap. I. pag. 43. qui tradit: „*Franconem* (filium olim *Paridis* ac *Priami* ultimi Regis Trojanorum nepotem) post Trojanæ urbis excidium in *Pannoniam*, quae olim magni *Alexandri* aevo *superior Graecia* vocabatur, magno cum populo venisse, et sub moete *Sycan*, secus fluvium *Istrum*, qui et *Danubius* dicitur, civitatem amplissimam aedificasse, et illi nomen a monte *Sycan* praedicto, *Sycambriam* imposuisse.“ Eadem, paulo mutata, *Urspergensis* chronicon continet. Ast *ANTONIUS BONPERSIUS* (in opere: *Rerum Hungaricarum Decades*. Edid. J. Sambucus. Hannoveriae 1806.) Dec. I. Lib. I. pag. 24 longe diversa sentit. „*Su-*

Fuit autem Aquincum amplum ac magnificentum, (sedes Legionis II. Adjutricis jam an. Chr. 69 — 79 Tito Vespasiano, juxta alios an. Chr. 117 — 138 Hadriano, Augustis huc positae) balneis publicis splendidissimis, fontibusque salientibus anno Chr. 201 Septimio Severo Augusto amoenissimis; laconico caldari-ove jam Philippinorum Augustorum tempore, id est: intra annos p. Chr. 244 — 49 procul dubio usuato decoratum. — Fuit autem Laconico memoratum, regnante diva Maria Theresia MDCCLXXVIII, III. Non. Febr. repertum, atque in repurgatione horum rudierum inventus laterculus hiscè signatus: $\text{K} \text{G}^{\text{II}} \text{AD} \text{P} \text{P}$ quod legendum: *Legio secunda adjutrix, pia, fideles.*

— Laterculi hujus eo ex respectu hic meminisse statuimus: cum similes, Legionum utique X et XIII in inferiori Austria locatarum, praefatus Dr Schenk in thermis Badensibus inventos adfirmet, cumque abunde demonstret: balnea haec publico labore constructa, publicis quoque usibus inserviisse. —

Haec ergo indubia thermarum Budensium incunabula! si una aquilegium ad molendinam pulveris pyrii romano labore constructum, hodiedumque

pra Budam vetorem in eadem Danubii ripa, vetustissimae urbis vestigia nunc cernuntur, magnumque murorum ambitum referunt. *Sicambriam* auctores juniores dicunt, a Sicambis remotissimis Germaniae populis nam civitas ista ex auxiliatrice Sicambria, legione Germaniae, nomen olim assumpsit. In hac veteri Buda lapis effossus est Matthiae Regis tempore, dum fundamenta jacerentur aedium Beatricis Reginae, cum tali inscriptione: *Legio Sicambrorum hic praesidio collocata civitatem aedificavit, quam de suo nomine Sicambriam vocaverunt.* — Lapis tamen hic est apocryphus; quare $\text{C} \text{H} \text{E} \text{R} \text{S} \text{T} \text{I} \text{A} \text{N} \text{U} \text{S}$ $\text{A} \text{C} \text{H} \text{I} \text{L} \text{I} \text{N} \text{D} \text{E} \text{R}$ in haec praemisit, ut et in ea, quae Belius, Larius, Christophorus de Jordan sibi de veteri Sicambria persvadent, discussis cunctis, opere, De rudieribus Laconici Caldariique Romani etc. Budae 1778. pag. 22. tandem infert; „Rem ita habe: Si *Aquincum* fuisse opinari velis toto eo tempore, quo Romani hanc plagam ignoverunt, non desunt rationum momenta, quibus opinionem tuorū: Sin autem requiras, an et cujus nominis oppidum, antequam Augustus Caesar Pannonias per Tiberium Romano adjecisset Imperio, hoc loco steterit? in tenebris palpas.“

firmum; si aquaeductuum ex hoc decurrentium rudera vetustissima; si simile, allato prius Laconico, structurae monumentum in vicinia molendinae (vulgo *Krempel-Mühle*) detectum; si Neptuni ac Nympharum effigies repertas rite aestimaveris; et porro, quid ipsum innuit nomen Aquincum? quid demum Romanorum consuetudines perquam notae nos informant? quam eos, ubi licuit, omne balneandi deliciarum fastigium quaevisisse — posuisse.

An vero, et quis hodiernarum scaturiginum fuerit tunc temporis usus? non liquet, — ut adeo eas, seriori solum aevo exortas, nonnulli suspicentur, eo nimirum tempore an. Chr. 445, quo Sabaria *) VII Idus Septb., juxta alios V — VI, et sentiente Carolo Sigonio VI Idus Julias terraemotu vix non integra subverteretur. — Huic tamen opinioni credimus — multum adversatur: monumentum sepulcrale Romanum **) hoc anno, die 24. Januarii ad ipsum Montis Josephi pedem, et non magna supra thermas Caesa-

*) Steph. Schönwiesner. *Antiquitatum et Historiae Sabarionensis Libri novem*. Pestini 1791. pag. 194.

**) Cum inscriptione.

D. M.

AVRELIO. ANTONINO SIG. LEG. II. AD.
STIP. XVIII. QUI. VIX. AN. XLV. IVLIA. CONIVX.
LVCIA. AURELIA. ANTONINA. FILIA. CURAVE-
RUNT. MIL. ET. LIBERTORVM. MEORUM. P. C.

Praeter sarcophagum, in quo erant: Skeleton, alterum viri, feminae alterum, Vitrum lacrimatorium, et Simulacrum osseum representans feminam, infantem uberibus admoventem, -- reperta sunt duo fragmina:

In primo sequentia leguntur:

PIO. FIDELI. AMALOGVERO. DOMO.
PETOVIONE. TRIBUNO. LATICLAVIALI. HISP. H. S. E.

In secundo:

PE. ET. NO. SVO. HAEREDES.

(Desumptum ex relatione Soreusist. Aust. Archiduci et R. Hung. Palatino praestito)

reas distantia repertum, quod in eo plane, prout visum, ad horisontem situ immoto locatum minime certo perstitisset, dum ingentem illam Montis Josephi aquarum molem vulcanicae vires in aprioum propellere adnitebantur. Putamus itaque scaturigines nostras et Romanis notas, et longe olim e sinu terrarum profusas fuisse. — —

Fuere autem Romani Pannoniae, thermarumque Aquincensium beati possessores, donec ad finem saec. III. et initium IV. bellicosarum gentium, et in specie Hunnorum incursionibus infestati, sensimque debilitati, tandem — sedes dilectas his cedere coacti fuissent. — Decessere et ipsi hi, mortuo, ut fertur, an. Chr. 454 Rege eorum Atila, in pristinam, unde venerant, Scythiam. — Petiere denuo, et heu! permanentes, Magyarorum nomine, (sileamus de Avaribus) 300. post annorum intervallum (juxta recentiores an. Chr. 884 — 89) fertilia Pannoniae prata, et e genere Ducum anno p. Chr. natum 1000 fulget diademate regio apostolicus divus Stephanus.

Nulla per tot saecula vel ullibi occurrit vicissitudinum thermalium memoria! —

Scimus per divum Regem Stephanum Vetus-Budae, quod tunc ab Atila inde: *Ethyl-Etelvár*, germ. *Eczelburg* dicebatur, templum splendidum erectum; fertur Ladislaum Sct. frequentius hic moratum; constat sub sceptro Geisae II, Stephani III, et iurprimis Belae III locum multum ampliatum, atque abolito praedicto nomine: *Buduvar-Budavár* nominatum fuisse, ita quidem, ut Andreas II diplomate an. Chr. 1212 exarato, territorio Ecclesiae Budensis, primam metam inter Budam et calidas aquas posuerit. *)

---

*) Fejér Georg. Codex diplomaticus Hungaric ecclesiasticus ac civilis. Budae 1829. Tomo III. Vol. 1. pag. 118.

Minime tamen quis credat, nomine *Buda* Metropolim nostram complecti; hujus enim incunabula nonnisi Bela IV regnante an. Chr. 1241 - 2 molita, erectis videlicet rapaces Tartarorum tunc grassantium manus elidentibus castellis in novo monte Pestiensi, modernae nostrae arcis sede. Et quamvis haec nova Buda, ejectis e regno Tartaris, multum adaucta, tandem in Liberam regiam ac plane Metropolim Urbem elata, sedes regia, ut volunt, Ludovici I an. Chr. 1343 (alii 1352) et posteriorum fuerat Regum; nulla tamen Thermarum, praeter Civitatis territorium: *Felheuwyz - Föhlévviz* (aquarum calidarum superiorum - Montis Josephi ambitum) nominatum, occurrit mentio. Non minus quidem et meridionalis Civitatis pars suam ab hic loci thermis nomenclationem nacta est; etenim supra montem S. Gerhardi (ubi hodie Taban - Civitas Rascianica situatur) *Kis - Pest*, deorsum vero villa S. Elisabethae - *Szent Erzsébet falva*, alias *Alhévviz* jam circa annum 1459 dicebatur. *)

Sequentibus nunc saeculis, varii de Hungaria Scriptores, dum de urbe Buda agerent, una et Thermarum hic loci meminere, et quidem:

BERTRANDON de la BROCQUIÈRE (premier écuyer trachant du Duc de Bourgogne Philipp le Bon) in reditu suo e Palaestina post ferias paschales an. 1433 per Hungariam, Budam **) sequentibus describit: „*Ofen die Hauptstadt von Ungern liegt auf einer um vieles mehr lungen als breiten Anhöhe. Gegen Morgen hat es die Donau, gegen Abend ein Thal, gegen Mittag einen Pallast, dessen Bau der Kaiser (Sigmund) angefangen hat, und der, wenn er einmal vollendet ist, gross und fest seyn wird: Von dieser*

*) Kaprini. Hungaria diplomatica. Vindobonae 1771. P. II. pag. 343.

**) Eugel l. Chr. Geschichte des Ungarischen Reichs. Wien 1813. 2. B. pag. 376.

Seite aber ausser den Mauern sind sehr schöne warme Bäder. Es giebt deren auch gegen Osten längs der Donau; aber sie kommen jenen an Güte nicht gleich. et porro: Die Umgebungen von Ofen sind angenehm, und das Gebiet der Stadt ist fruchtbar an allerhand Lebensmitteln, besonders an weissen Weinen (— —) welche ein wenig Feuer un peu d' ardeur haben, welches man den warmen Bädern, und den über Schwefel rinnenden Wässern zuschreibt.“

Immortali Hungarorum Rege Matthia Corvino ab an. 1458 — 90 regnante, de Thermarum Budensium facie nos informat NICOLAUS OLÁH *) + „A meridie objicitur altissima praeruptaque rupes, divo Gerardo ex eo sacra, quod hinc biga alligatus, per quosdam Hungaros in praeceptis actus erat. In hujus radice, a Danubii ripa ad viginti fere passus recedente, scaturiunt thermae, aegris corporibus, praesertim pustulis et tabe infectis, maxime salubres. Inter quas sunt et aliae, quae regiae nominantur, ob Regis in his balneum, in quibus natare possis. ++ Introrsus meridiem et Danubium versus est oppidum Vetus Buda, in qua fundata est Ecclesia Collegiata, Praepositura, et aliis sacerdotiis insigne. Supra hoc oppidum, eodem tractu est Xenodochium S. Spiritus, in quo thermae salubres erumpunt. Paulo longius Budam versus, est aliud oppidum S. Trinitatis, quod hungarice Felhéviz vocatur, collegiata Ecclesia, et thermis eleganti domo conclusis pariter inclytum. Sunt et aliae ibidem sub dio in tribus aut quatuor locis thermae, omnes mirum in modum salubres. Aliquae ex his e ripa Da-

---

*) Archi - Episcopus Strigoniensis cum Maria Regina Ludovici Regis vidua post cladem Mohácsanam, in Belgio Bruxellis 1536. degeus. Codicem rerum Hungaricarum exaravit, quem odidit Kollár. Viennae 1765 pag. 21 †, pag. 22 † †, et de Hungariae oportunitatibus agens, pag. 87 † † †.

nubii vix decem absunt passibus, sub dio patentes, in quibus rustici, vinearumque cultores lavari consueverunt, capite et humeris tenuis exstantes. +++ Thermae quoque quamplurimae sunt diversis in locis tanta vehementia alicubi erumpentes, ut molas circumagant frumentarias. Hæc ad omne fere genus morborum curandorum suavissimae, ex experientia habentur; maxime, quae sunt Budae, Varadini, Trenchini et in Sclavonia.“

Jussu Regis Uladislai II ab an. 1490 — 1516 regnantis, ANTONIUS BONFINIUS *) rerum Hungaricarum decades exarando, paucis nonnisi de Buda agit: „ad Danubium recedit montana quidem regio, et tota vitifera, et ob calidas aquas sulfureum fert vinum.“ — Nec plura sunt:

SIGISMUNDI L. B. de HERBERSTEIN in epistola ad Georgium Wernherum de thermis Budensibus verba: **) „Scio quidem et vidi ipsemet, apud Serenissimum quondam Ludovicum (intra annos 1516 — 26) Hungariae Regem, divi Imperatoris Maximiliani legatione fungens, ad Budam sedem regiam thermas esse, quarum calorem immissa manu ferre nequeas, quod ei utique, qui ante non vidit, mirabile videtur.“ Eadem fere

AUGERIUS GISLENIUS BUSBECQUIUS ***) circa dimidium saeculi XVI legatione constantinopolitana fungens adfert: „Illud quoque, dum eram Budae, videre juvit, fontem, qui est extra portam, qua iter est Constantinopolim in summo mire ferventem: in cujus tamen fundo natantes despicias pisces, quos inde, nisi coctos eximi posse, non putes.“

*) Opere jam cit. Dec. I. Lib. I. pag. 24.

**) I. G. Schwandtner pag. 846.

***) Legationis turcicae Epistolae. Basiliae 1740. Epist. I. pag. 17.

Uberiorem, praecedentibus binis, cognitionem eo de tempore, quo Metropolis nostra diro sub Turcarum jugo gemuerat, GEORGIUS WERNHERUS *) tradit: „Buda, quam Hungariae Reges ob loci situm, oportunitatem, et amoenitatem, merito pro regia habuerunt. Hic propter ipsam Danubii ripam calidae sunt multae, inter quas differentia major est, quam pro loci discrimine. Quaedam enim non modo tolerabili, sed ita jucundo sunt calore, ut ad hominum lavacra, naturae, benignitate singulari, datae esse videantur. Hujus generis sunt infra arcem regiam aliae, regiae vocatae, vel propter vicinam regiam, vel quia regio opere ornatae et conclusae, vel quia in his Reges lavare consueverunt: aliae communes, quibus saxum, seu nativa fornix impendet, quas Turcae post occupatam Budam, latius excavata rupe, ampliores reddiderunt, caeterisque praeferre dicuntur. At, quae supra Budam sunt, quarum aliae regiae, aliae hospitales a vicino ptochodochio dictae fuere, balneis sunt inutiles nisi refrigerentur. Sic enim quaedam calent, vel fervent potius, ut in eas missum ovum non minus cito, quam ad luculentum ignem, elixetur. Temperantur autem in balneis frigida, cujus ibi fons calidis ita contiguus est, ut qui haustum veniunt duabus urnis, eodem in vestigio, altera calidam, altera frigidam haurire possint.“

„Ibidem est sub dio fons calidarum, caeteris amplior, quem purgatorium vocavere, ea nimirum ratione: quod quemadmodum proditum est, in purgatorio poenas nocentium pro noxarum modo, alias acerbiores, alias mitiores esse, ita quaedam insunt aquae hoc in fonte discrimina. Nam qua in cum a Danubii

---

*) Op. cit. pag. 848.

ripa aditus est, subfrigida primum, mox tepida, et quo in eam penetraris altius, hoc magis calet. In recessu autem interiore tam est calida, ut ferri non possit. Est autem hic calor haud dubie aquae hujus proprius. Nam alia, quae dixi temperamenta, verisimile est a Danubio accedere, qui crepitudinem hujus fontis lambit, et cum vel modice excrescit, totum inundat, neque tamen ita restringit, quin caleat. Quin intra ipsam ripam, qua Danubio perennis cursus est, calidae ebulliunt, ubi qui altius mergi volunt, lavare consueverunt.“

Porro hae ad Budam thermae, liceat vero mihi hac voce iu calidarum aquarum appellatione uti, quod alterae, ut dictum est, infra, alterae supra urbem essent, ex eo quoque invenero nomen, ut illae inferiores, hac superiores vocarentur. Utrasque Turcae, quibus tamen omnia vastare libido est, non modo non corruerunt, sed etiam cultiores, ac per speciem religionis quasi augustiores reddiderunt. Nam Bassa Mahometh *) quem Tyrannus victor Budae captae, ac reliquis Hungariae a se debellatae partibus, gubernatorem imposuit, apud utrasque Dervisis (monachis) domicilia, ceu coenobia extrui curavit. Sacello etiam apud superiores, in colle vicino, qui ante vitibus consitus fuit, posito, consecravit locum memoriae cujusdam ejus ordinis, quem dum viveret, ceu numen quoddam venerati sunt Turcae, et nunc mortuum, illoque in loco conditum, religiose colunt.“ Dein:

„Sed delectantur in universum plurimum lotionibus et balneis Turcae, eoque praecipuum apud eos pietatis opus est, instituere et condere balnea publica,

---

*) Alias Mohammedpascha Jahjapascasade - Jahjapascasoghli, nepos Jahja Bosniae Praefecti, ex hujus filio Hamza Balibeg progenitus, erat tertius Budae Praefectus ab 15. Maji 1563--68. Vido Joseph. Hammer Geschichte des Osmanischen Reichs. Wien 1828. 3 Band. pag. 252. 446-47. 795.

nec id tantum viventibus, sed etiam vita functis salutare putant. Hac ratione is, qui nunc rerum potitur Solimannus, tum alibi tum Budae in aedibus, quae quondam fuerunt Archiepiscopi Colocensis, amplissimum balneum, pro sua, suorumque salute fieri curavit, in quod e Danubio per canales subterraneos, aqua in multam altitudinem, ut est Budae ad Danubium situs, ducitur. Ipsum balneum intus incrustatum et stratum est monumentis marmoreis: quae antea in templis fuere posita, imaginibus tamen, si quae insculptae fuerunt, resectis, et toto opere perpolito.“

„Eadem gloria quaesita est ei, quem diximus Bassae Mahumeth, qui thermas Budenses, ex aedificatis illis Dervisarum coenobiis, conditorioque ejus, de quo diximus, illustriores reddere studuit. Hic vero videre est, mirabilem rerum commutationem: nam quae loca Hungaris, incolumi ac florente Buda, voluptatis domicilia fuere, ea religiose ornarunt Turcae, flagitiose contra profanantes, quae antea habita sunt pro sacrosanctis.“

„In therminis superioribus supra eos fontes, quibus ad lavacra usus est, sunt piscinae calidae, in quibus nascuntur et vivunt pisces, qui in frigidam translati, emoriuntur. Sunt etiam calidae in opposita Danubii ripa, supra Pesthum, sed minus celebres propterea, quod ita conjunctae sunt alveo fluminis, ut ad quaevis ejus incrementa corrumpantur.

Eodem adhuc saeculo NIKOLAUS ISTVÁNFI *) coëtaneus tunc sub Rudolpho (ab an. 1576-1608) Hungariae Rege scriptor, de novo per Turcas thermarum Budensium augmento nos informat, dum Duce Mathia Principe factam Budae oppugnationem describens ait:

---

*) Historiarum de rebus hungaricis Libri XXXIV. Sumtibus Antonii Hierati. Coloniae Agrippinae. Anno 1622. pag. 753.

„Ungaricus vero peditatus, ut locorum et viarum peritior, thermas, quae olim inferiores, nunc autem Mustaphanae vocantur, eadem nocte occupavit: simul cum aliis thermis, quae olim superiores, seu S. Trinitatis vocari consueverant. Illas nostra memoria Mustapha *) Budensis Praefectus, lapidibus quadratis sumptuosissime restaurandas, ac plumbo ac vitreis supra laquearia tabulis contegendas curaverat; in his vero molas circiter XXX, quae partim pulverem tormentarium, sulphure et salignis carbonibus commixtum pistillis pertunderent; partim vero, quibus etiam frumentum moleretur, eleganti Asiatici artificis opere construxerat, muroque claudi iusserat.“

Similiter et SALAMON SCHWEIGGER **) anno 1577 iter Constantinopolim suscipiens (vide ***) quasdam — thermarum Budensium describit: „*Ich komme wider an die Stadt Ova; nach dem Schloss hab ich nichts fürtreffliches daselbst gesehen, dann die selbstwarmen Bäder oder Wildbäder, sie seyn zumaln auch köstlich gebawt, mit marmonsteinern Tafeln, sonderlich am Boden, mitten in der Budstuben ist ein runder Kast in die Tieffe gebawt, bey achtzehn Schritt weit, geht einem Mann biss unter die Arm, rings herumb hat der Kast inwendig vier steinern Stufen, darauff man zu sitzen pflegt, so tieff einer wil, darein kombt doch kein Weib, denn sie hieltens für ein öffentliche Schand; die Quell dieser Bäder soll so heiss seyn, dass mann darinn ein Schwein kann brühen, jedoch schwimmen die Frösch heuffig darinn, ohne alle Hindernus.*“

*) Alias: Bassa Mustapha Sokolliman. 1566. Budensis Praefectus. Vide Hammer cit. pag. 446. 795.

**) Ein neue Reisebeschreibung aus Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem. Nürnberg 1613. 1. Buch. S. 26.

***) Großes vollständiges Universal Lexicon. Leipzig und Halle 1743. Tom. 36. pag. 247.

Dum autem Turcae jam vix non extremos suae in Hungaria potestatis annos numerarent, quaedam de thermis nostris itinerator Anglus EDUARDUS BROWNE *) commemorat. „*Auch sind allhier zu sehen, einige schöne Mosqueen, Caravanseras, oder grosse leere Häuser zur Herberge der Reisenden, und aus den Massen treffliche Badstuben, deren ich acht gewahr wurde, und badete ich mich in unterschiedlichen derselben; darunter die allerherrlichste ist, das Bad von Velibey, welches sehr viel an Schönheit durch Solymann verbessert wurde, sie hat vier Kouppels, benebenst noch einer, die sehr prächtig in der Mitten steht, und von zwölf grossen und dicken Pfeilern unterstützt ist.*“ porro: *Ich sahe auch ausser der Stadt, vor dem Thor auf den Weg, der nach Constantinopel zu gehet, einen Brunnen, welcher oben auf sehr heiss war, und nichts destoweniger im Grunde mancherley Fische in hatte, welche niemand als halb gesotten daraus sollte zu gewarten haben.*“

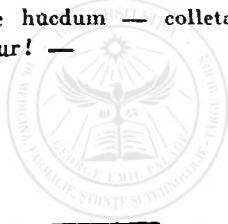
Cum vero victricibus tandem M. Leopoldi Imperatoris armis florentissima olim — Metropolis nostra an. 1686 die 2 Sept. barbarico e jugo liberata exultasset; altero mox anno i. e. 1687. mense Junio JACOBUS TOLLIUS **) commoratus Budae de thermis notaverat sequentia: „*Versus montem Sancti Gerhardi, thermae adhuc integrae sunt, uti et versus Budam Veterem; alterae multo nobiliores. Est autem hic posterior locus spectatu dignissimus, scaturit juxta viam, e montis radicibus fons pellucido pellucidior vitro, profundus et adeo copiosus, ut ad alterum viae latus molam circumagat, Balneaque aquae frigidae in diruto castello sufficiat. Ubi paululum processeris, en tibi fontem aquae bul-*

*) *Reisen durch Niederland, Teufelnd, Hungarn, etc. Nürnberg. 1711. pag. 115.*

**) *Epistolae itinerariae. Cura et studio H. Chr. Hennin Amstelodami 1700. pag. 300*

lientis! cujus fervor illo altero frigido per cananiculum in thermas deducto blandissime temperatur. Aedificium ipsum percommodum est: introëunti namque area statim transeunda est mediocris, quam fons ille fervens perlabitur; tum per januam aliam in ipsum balneum itur, cujus solium, si recte memini, octangulum est, ambulacris et cubiculis undique cinctum, in quibus vestimenta exuuntur. — Fuere etiam aliae extra suburbium, secundum Danubium ad Sancti Gerhardi montis radices thermæ, ex parte adversa, sed neglectæ jam, corruptæque; nec tamen ideo vel has adire supersedi.“

Atque hæc sunt Thermarum nostrarum historica, quæ undique hucdum — collecta, præsentibus nectere adnitebatur! —

Caput II.

Buda *) Hungariae Metropolis in regni medietate, sub longitudinis geographicae orientalis 16 gradu, 42 Min. 42 Sec. a Meridiano Parisiensi, vel 36° 42' 42" ab insula Ferro computando, latitudinis vero septentrionalis 47° 19' 12", 54 situatur. — Altitudo

*) De cujus nomine varii varia sentiunt:

Budam veterem Romanis Aquincum fuisse, e praecedentibus intelleximus. Hujus nomenclationis causam D. Alex. WÁMRTÉ olim - Gubernialis Consiliarius, et Cameralis Praefectus Vet. Budensis in quinque principalibus aquarum servidarum scaturiginibus detexisse sibi persuasit (vide Schams pag. 66a) nimirum: *Thermarum Pontanarum* (potius aquarum Montis Gerhardi) *Thermarum Caesarearum* (potius: aquarum Montis Josephi-), *Pontis insulani*, *Molendinae pulveris pyris*, et *Krotendorfsensis* - Békismegyeri malom viz - *Krotendorfer Muhlback*.

Praetermissis, quae de Sicambria supra adducta sunt, trita de fabella tacebimus (vide M. Sim. de Keza Chronicon Hungaricum. Edid. Alexius Horányi. Viennae 1781. Cap. III. pag. 51-s.) secundum quam Atila rex victoria fulgens Sicambriam redux, Budam fratrem, qui intermedio absentiae tempore Urbem a suo nomine compellaverat, invidia accensus trucidasse, atque Eandem in posterum *Ethelam - Urbem Atilae - Etelvár* nominandam praecipisse fertur, unde Teutones quidem obediunt: *Echulburc - Ecsilburg - Etselburg*. Hungari vero parum praecipuum datum reputantes: *On-Buda - Buda* dicebant. Aut--an non Bleda fuit fratris Atilae nomen? et Atila ipse ab: *Attil - Ethyl - Ettil*. — *Ethel - Etel* - Volga fluvio ita nominatus? (vide post Alios. Jos. Aloy. Kereszturi. Compendium Historiae Universalis. Pestini 1819. P. II. Tomo I. pag. 197.) — Lustremus nunc aliter sentientes:

BONFINIUS opere jam cit. pag. 24. ait: „Buda nova et Buda vetus, utraque Danubii lambitur undis, a Budinis vetustissimis Scytharum populi, qui cum Atila Unorum Regis in Pannonias descenderunt, appellata.“ —

Huic sententiae adstipulatur:

PATRUS HANZANUS in Schwandtneri edil. cit. pag. 351. „Illi tamen verius mihi sensisse videntur, qui Bledam non ex suo nomine vocasse Budam affirmanti sed ex vocabulo legionis Budinorum, qui sub ipso militaverunt, et ab illa, veteri, ea, quae dicitur nova Buda nomen accepit.“

WERNERUS jam cit. pag. 849. putat: nomen Budae Civitatis ob frequentiam thermarum a germanice - *Bad* derivandum esse, indeque *Bada*, tandem *Buda* enatum. —

BELLIUS, SCHORWISNER, et NICOLAUS JANKOVITS in: Magyar Szó-Nemzés. Pest. 1812 pag. 59. e Slavico: (ob analogiam cum Romano-Aquincum) *Wod - Bod - aqua* deducunt, unde *Wodina - Woda - Wudu*, tandem *Budu*, Hungaris. *Budvár - Budvár - Budavar*, Latinis: *Bodvaris*.

Quod ad germanicam attinet nomenclationem.

Arcis super libellam Maris Mediter. est 433 pedum. (Juxta calculum D. Fr. ALBERT h. t. Speculae Astron. in monte Gerhardi (Adjuncti).)

Est autem regio Budensis vix non tota montosa ad tractum danubialem montium Hungariae mediterraneorum spectans, cujus declinationes fertilissimae vitibus viniferis obsitae, generosum et multum ab exteris celebratum progenerant vinum, dum terga florae ubertate, nemoreque umbroso decorantur. Aura ideo saluberrima, vitaeque patria dulcissima, amoenissima!

Nec solum vegetis, sed et adversa valetudine pressis hicce scaturiunt salutis terrenae fontes. Etenim bi-

ORTELIUS REDIVIVUS eadem sentit, quae NICOLAUS OLÁM op. cit. pag. 162. de nomine Buda agens dicit: „nunc a furnis calcis, quae olim ex lapidibus illio coquebatur: *Offen* vocant.“

SALAMON SCHWEIGGER op. cit. pag. 26. ab *Ovo - Abo* Hungarorum Rege (erat Samuel, tertius Hungariae rex ab an. 1041-44. regnans, a plebo ob pietatem et clementiam sic vocatus) Civitatem Budensem *Ovon - Oven - Ofen* germanica compellatam fuisse credit. — Quod si esset? — utique hodiernae Budae Veteri conveniret! —

Volunt quidam Civitatem nostram ob aquas fervidas e saxis, quasi fornace, profuentes, germanice *Offen* compellari.

DUONITS AND. Etelka I. kiadatasában a II. k. 174 Japón, a prospectu patenti - a' nyilt kilitástól germanicum *Offen* derivat.

MORVATE STEPH. in opere: Pest azabad királyi Városnak régi Ofen német nevével. Pesten 1810. statuit: *Pest* (radicale Hungaricum) et *Kementse* synonyma esse, et inde germanicum *Offen* ambabus Budae et Pestino civitatibus aequo jure convenire.

Sed sunt alii, quibus nomen *Pest* e Slavico: *Peacht - Pets*, *Offen* significans enatum (Vide. Engel J. Chr. Geschichte des ungarischen Reichs. Wien 1813. 2. B. pag. 82)

Mox dictorum Auctorum opiniones, quamvis differentes, comprobare videtur Articulus a Statutis Budensium Saec. XV. conscriptis (cujus communicationem in acceptis debemus D. I. PODHRADZKY Excoelae Camerae R. II. Aul. Officii Rationarii Ingressitae, qui Urbium *Budensis* et *Pestensis* Historiam fide Diplomatum adornatam, et jam annunciatam edere intendit) sonans: *Die von Kronsfelt (Kronsfeld-Krainfeld) von Sant Trinitat. (Laudstrass) die von Vibecz (in der Gegend ober Pest) und die von alten Offen yenhallen der Tonau. (Pest) die aus den Laken, (Büder-?) und auch bey Sand Jakob (Nowstift) seind genandt in den priefffen, von der frembder wein wegen, das sie die wecht sollen verkauffen, noch leyd geben bey der nechsten puez. Eszelpurg (Alt-Ofen) desgleich etc.*

Super diversissimis his, omni studio conquisitis opinionibus licet decidere, nostrum — minime est.

nae sunt aquarum mineralium fervidarum regiones natales, altera ad urbis meridiem: *Mons S. Gerhardi*, altera ad septentrionem *Mons S. Josephi*. Ambo hi montes, aliquot nonnisi a ripa Danubii orgiis distantes, extremos constituunt fines arcus tractusque jugalis, qui isolatum saxum arcense (Calcereo granuloso - lamelloso constans, et a meridiei - ortu ad septentrioni - occasum, coeli regionum, excurrens) in semicirculo ad meridiem, occasum, et septentrionem ambit, dum undae fluminis orientalem alluunt Civitatis limitem protensum.

Memoratorum nunc montium prior, ternarum implet aedium thermalium labra: *Gerhardianarum*, *Pontanarum*, et *Rascianarum*; posterior binis: *Königianis* dictis et *Caesareanis* prospicit.

Antequam tamen singulas *Thermas* ordine lustremus, solum, e quo harum propullulant scaturigines, paucis pervestigare pergimus.

Cuncti territorii Budensis MONTES pro parte maxima constant: Calcereo, interserto nonnullis in locis Arenario diversi grani.

Inter MINERAS METALLICAS non alias, quam paucum Ferrum reperies, quod olim — in monte, *Härsfa - hegy - Klein Lindenberg*, inter occasum et septentrionem civitatis situato, fodicari coeperat.

EX INFLAMMABILIBUS paucos ante annos Christina-poli (in suburbio ad occasum sito) dum putei foderentur: Strata Lithantracum, Argillae communi schistosae interposita, reperta; cell. vero Kitaibel Pyritem Sulfure divitem, fissuras calcareas montis Josephi explentem, se invenisse adfirmat.

AQUIS MINERALIBUS multis et variis Buda abundat: *Aquae puteorum* vix non omnes Nitro divites; sunt quoque *Salsae*, Salem amarum foventes in suburbio: *Via regia - Ország-út - Landstrass*, et inter vi-

neas Budenses versus *Buda-Eörs*; Salem mirabilem *Glauberi-Sulfatem* natri tenebant *paludes*, (anno 1819 in Danubium derivati) quoque inter vineas Budenses, intermedie inter *Promontorium* et *Buda-Eörs* situati.

Supersunt Aquarum calidarum scaturigines, quarum singulas specialius nunc recensebimus:

Aquae calidae inferiores.

(Cunctae in Suburbio Rascianico-Taban)

I. Thermae Gerhardianae.

Sáros Fördö - *Bloksbad*.

Extimus australis limes Civitatis Budensis, ut dictum, praealta est rupes: Mons S. Gerhardi, et e vicino pago Promontorio venientibus, vixque telonium transeuntibus, patent thermae pro themate habitae. De his STOKER fabellam a senibus Rascianis sibi narratam, ut notatu dignam adducit: „ eas nimirum tempore Turcarum, cum ob insolita in profligandis morbis quotidiana experimenta, e regionibus etiam dissitis maximus esset ad eas confluxus, tandem de dono Dei gratis dato, lucri causa, male nati curatores pecuniam exigere coepissent, sicque pauperibus et vilioris sortis hominibus janua ad thermas praecluderetur, ex improvise corridente aedificio, in posterum sepultas fuisse.“

Dum autem Buda, victricibus Angustissimi Imperatoris Leopoldi Magni armis, in Hungarorum pristinam tandem pervenisset potestatem, thermae hae, tunc *Virgineae - Szüzek Fördö - Jungfraubad* dictae, die 3. M. Martii an. 1687 Frid. Ferd. Illmer de Wartenberg Med. Doctori et Archiatro a praefata Majestate clementissime dono datae, et necessariis soliis

aedificiisque instructae fuere. Donatario fatis cedente, filius ejus Carolus an. 1718 ipsi L. R. Civitati vendidit, *) a qua collapsae, denuo restauratae tenebantur, donec vigore Magistratualis Determinationis ddto 1 Sep. an. 1809. licitatione mediante Stephanus Sagits (civis electus et t. tp. Communitatis G. R. non Unitorum Tabaniensis judex) obtinisset. Possessore hoc defuncto Joannes Sagits vi dispositionis testamentariae, et initae amicae conventionis cum Stephani filia Julianna, nupta Radits, titulo haereditario die 11 Aprilis anno 1812 acquisivit. **)

Aedes prout nunc exstant thermales, unius con-tignationis, non multum nobiles, sequentia continent labra:

	<i>Pretium.</i>
a) Balneum commune - - pro persona	2 xr. V.V.
b) Balneum lapideum minus dto dto	24 — —
c) Balneum lapideum minus dto dto	24 — —
d) Balneum lapideum minus dto dto	12 — —
e) Octo lavacra lignea in tractu superiori	30 — —

Quinque CUBICULA sine defixo pretio.

Propria et unica his thermis est scaturigo, fornice lapideo munita, quae per canalem ducta intra aedium ambitum aquilegio oblongo-quadrato capitur, ex quo antliae ope lavacra lignea, ipso vero defluxu labra lapidea replentur, et ex his denuo communem in rivulum canale clausum confluens, arcte ad ripam fluvii constructum inundat stagnum, equis morbo adfectis destinatum.

Gradus caloris rivuli ad Balneum commune fluentis est. 37° Reaum:

*) Miller op. cit. pag. 121.

**) Ex actis Urbaniatus Officii Civ. Bud

Molis aquosae quantitas, intra defixum tempus profluens, nondum definita.

Deponunt autem aquae secus limpidissimae *lutum* thermalem (necdum chemice investigatum) praedecessoribus et coaevis dolore artuum, ulceribusque infestatis sacram anchoram! —

II. Thermae Pontanae.

Rudas Fördö - Bruckbad.

Ab nunc recensitis thermis, recta via regionaria, arctaque inter Danubii ripam, et domorum pedi montis adsitarum seriem septemtrionem versus procedendo, restauratas has conspicies aedes thermales. Omnibus, quae obscure sat de thermis apud antiquos haberi vidimus, perpensis, minime a vero alienum putamus, (si illae sunt, quas praeter regias Oláhus recenset) eas esse thermas Pontanas, quae jubente Solimanno ex aedibus Archiepiscopi Colocensis (Petri Frangepan) constructae, et per Bassam Mohamedem Dervisarum coenobiis auctae fuere.

Post Budae revindicationem Administratio Caes. Reg. Cameralis usumfructum ex his thermis proveniente cessit ipsi Civitati, cui dein, dum an. 1703 jure postliminii restituta exstitisset, a Leopoldo Impe. et Rege per benignum Privilegium collatae fuerunt, *) a quo tempore in hodiernos usque tenet dies, vel proprie eas administrando, vel in censum dando.

Thermae hae: Regiae primae-Communes-Civiles-tandem Pontanae, a ponte navali mobili, qui usque an. 1711 hicce trajectum fecerat, appellatae, ob copiosum huc balneantium adfluxum saepius jam

*) Miller pag. 123.

amplificatae, tandem an. 1831 cura D. D. FRANCISCI ÖFFNER Civitatis hujus Consulis, et JOSEPHI RATH Civis electi, et t. tp. Tribuni Plebis noviter restaurari cepere, nuncque omni ex parte illustres cernuntur, continentes:

Pretium. in V.V.

	fl. xr.
a) Balneum commune - - pro persona - —	2
b) Quinque balnea lapidea cum apody- terio - - - pro 1-2 personis - - - —	24
si plures a 3 computando quaevis - —	6
c) Quatuor balnea lapidea sine apody- terio - - - pro 1-2 personis - - - —	12
si plures pro quavis - - - - - —	6
d) Tres Sellae vaporariae pro haemorr- hoidariis - - - pro persona - - - —	6
e) Trīginta Lavacra lignea — — — quorum pre- tium diversum januis cubilium ea continentium inscriptum.	
f) Praeter Salam, Cavenam, CUBICULA vīgīn- tiquatuor, quorum alia pro 1 fl. 30 xr. alia pro 1 fl. dietim inhabitanda.	

Aedibus thermalibus adnexa est porro domus unius contignationis majori balneantium commoditati inserviens, nec non Forum his obversum, vallis nunc cingendum, platanis umbriferis, floribusque ornandum.

De praesenti porro Fons lapideus in Aedium thermalium arcae majoris angulo meridionali-occidentali exstruitur, qui pro Usu quoque interno venas fervidas e castellis venientes susceptas fundat, — dudum enim intra balneandum vulgus has aquas biberat.

Quinque autem his thermis sunt aquarum scaturigines castellis cinctae, quaeve cunctae intra aedes ipsas aquilegio captae in labra devolvuntur, et ex his denuo amplo sat canale collectae, sellis vaporariis pro-

spicientes, tandem impetu valido rotam antliae impellunt, quae ad temperandum aquarum calorem undas danubiales in ampla aquilegia murata colligendas ad notabilem altitudinem ascendere facit.

Gradus caloris memoratarum scaturiginum variat inter 35 — 37 gradum Therm. Reaum.

Memorari hic meretur Tofi concrementum ingentis molis ad canalem, aquas in Balneum commune ducentem, formatum, actu in dies increscens.

III. Thermae Rascianae.

Rác Fördő-Raitzenbad.

Dum Mons Gerhardianus saxosa, praeruptaque sua fronte ad mox descriptas thermas septemtrionem tendere cessat, praecipiti sua declinatione occasum petente in vicinia Ecclesiae G. R. n. U. novam suppeditat aquarum molem, thermis nunc lustrandis dicatam.

Ab immortalis Hungarorum Rege Matthia Corvino hic loci amplissimas, nulla sumtuum parsimonia, verique regias exstructas fuisse thermas, nec a Turcis succedentibus spretas, nil est, quod dubitemus.

Eliberata dein e jugo Ottomannico Buda, Altetitulatus jam Imperator et Rex aedes has cum cunctis adpertinentiis an. 1696 die 26. mensis Martii Joanni Pergasi, e Babylonia oriundo, ejusque prolibus gratiosissime contulit; quo mortuo, filia Maria Dominica Josephi de Gillig (Districtus Budensis Provincialis Commissarii) sponsa circa annum adhuc 1760 possessionem tenebat, donec haec ipsa cum filio Ignatio et condividitibus Francisca Baronessa de Wilisek, Catharina de Duhck an. 1774 die 22 Decembris Marco Zagler vendidisset, cujus haeredes et hodie tenent.

Aedes, vix multo Gerhardianis nobiliores, sequentia continent solia:

Pretium.

- a) Balneum commune - - - pro persona 2 xr. V.V.
 b) Tria balnea lapidea cum
     apodyteriis - - - pro 1 - 2 personis 24 — —
     si plures, pro quavis 12 — —
 c) Quinque balnea lapidea
     sine apodyteriis - pro 1 - 2 personis 12 — —
 d) Quatuor hic sunt CUBICULA sine defixo pretio.

Thermarum harum scaturigo in imo montis viscere abscondita est. Unda omnis aquilegio profundo (ad quod pervestigandum occasio defuerat) capta, pro parte solia inundat, pro parte vero non usuata, cum rivulis e prioribus defluentibus, in canalem Christinapoli venientem cadit, Danubio tandem miscenda.

Quantitas ejus nondum definita.

Gradus caloris est 38 graduum Ther. Reaum.

Hic quoque Canales Tofo copioso superinducuntur.

Aquae calidae superiores.

IV. Thermae (a possessore) Königianae.

Király Fördö - Königsbad.

A thermis inferioribus contra torrentem Fluminis septemtrionem versus procedens ad sinistrum plateae principalis (in confiniis Suburbiorum Aquaticae et Viae regiae) hasce aedes eleganti stylo constructas intueris thermales, olim - jam docente WERNHERO: Hospitales appellatas.

STOKER narrationi a senibus Rascianis sibi factae fidem habens, thermas has ab Hussem Bassa (infidelitatis causa deum fune strangulato) e fundamento

Pretium.

fl. xr M.C.

- d) **Q u i n q u e** lavacra cuprea pro persona — 24 dto
 pro usu quotidiano per mensem integrum 9 48 dto
 e) **O c t o** lavacra lignea - - pro persona — 12 dto
 pro usu quotidiano per mensem integrum 4 48 dto

in tractu meridionali :

- f) **D u o** labra marmorea: *Palatinale et Fer-*
dinandeum, fonte saliente, apodyte-

riis eleganter instructis, ornata

pro 1 — 2 personis — 24 dto

In fronte aedium, superiorive contignatio-
 ne, ad plateam principalem sunt :

- g) **Q u i n q u e** CUBILIA mag-

na - - - - - pro quovis dietim — 48 dto

- h) **Q u a t u o r** minora - - - - - dto - - - - - 36 dto

in aula majore itidem :

- i) **Q u i n q u e** - - - - - dto - - - - - 30 dto

- k) **Q u i n q u e** - - - - - dto - - - - - 24 dto

in tractu aulas dividente :

- l) **T r i a** cubilia cum adper-

tinente culina - - - - - insimul dietim 1 24 dto

- m) **D u o** separata pro servis pro singulo diet. — 10 dto

Supellectilium genus, pro pretio diverso, varium
 omnimodae commoditati adaptatum.

Inquirendum nunc in scaturiginem thermarum no-
 strarum. — Minime etenim haec in Civitatis meditul-
 lio natali prosilit ex antro, ut supra nunciatum; ve-
 rum eandem cum mox memorandis, e visceribus mon-
 tis *Josephi* agnoscit originem. Non procul ab hu-
 jus pede, in horto quondam Domini de Rittershaim,
 nunc vero prato ad fundos coronales spectante, et pro
 vestimentorum lincorum dealbatione destinato, sote-
 rium hoc fluidum profundo ex antro murato *) for-

*) In quo crustas crystallinas Selenitis, formici iuhaerentes collegimus.

nice oblecto promanat, quod aquaeductum pedalis circiter luminis subintrans ad 1000 orgiarum distantiam labitur, donec in vicinia aedium thermalium vetustum aquarum castellum impleat, sicque in labra defluat balinarum.

Aestimatur autem copia adfluentis undae intra 24 horas prope ad 800 urnas.

Incongrue nonnulli Auctorum has thermas speciatim *Purgatorium* appellavere: ob nimium quarumdam scaturiginum fervorem — an quis in antememorato antro fornicato distinctas investigabit fervidas venas? Calet autem latex aquosus ibidem collectus ad gradum 48 Therm. Reaum. et longo licet intinere confecto, in ipso ad balneum commune lapsu thermometrum grd. 37 indicat; unde necesse in labris marmoreis et vasis fervorem frigida temperare unda, quam, salinis partibus instructam, — hic loci puteus profundus mire constructus suppeditat.

Hic quoque Fons est e marmore constructus, aquam pro usu interno comprehendens.

V. *Thermae Caesareae.*

Császár Fördő-Kaiserbad.

Recta ab nunc lustratis acdibus per plateam principalem progrediendo, dum in viae regionariae medio muratum aquarum castellum terra coopertum, et dextra molendinas caesareas, sinistra vero ad ipsum montis pedem aquilegium amplum muro cinctum (de quo inferius plura) intuitus fuisses, ad quintum hoc aegrotantium pertinges salutis asylum.

Longe olim hic loci aedes thermales fuisse, e conspectu historico Cap. I. intelligere licuit; specialia vero data circa has thermas colligere adusque et tempus

et occasio deficiens vetuit. Scimus ambitum thermarum harum olim territorium S. Trinitatis, temporibus vero jugi Ottomannici referente STOKER Wallibek nominatum credimus. — Illud constat: Thermas has, post Budae revindicationem regias majores compellatas, ad rationes Aerarii Regii Imperatoris LEOPOLDI I possessas, et dein per Caes. Reg. Cameram administratas fuisse. Anno autem 1702. die 24. M. Januarii Administrati Caes. Reg. Cameralis easdem cum omnibus appertinentiis Joanni Ekher civi et balneatori vendidit, cujus filius Joannes Michaël (Civitatis Budensis Senator) circa an. 1760 adhuc tenebat. *) Ad initium dein saec. moderni Excell. Comes Stephanus a Marczibány, ut fundo perpetuo Nosocomium F. F. Misericordiae Budae erigendum instrueret, et thermas et molas emit, conventuique nominato donavit. Ab hoc tempore Aedes thermales saepius amplificatae et ornatae notabilem nunc censum annum Conventui suppeditantes, binas quoque areas complectuntur.

Ex illa minore introitus patet in: *Pretium.*

a) Balneum commune - pro persona -	3	xr. V.V.
b) Balneum sociale lapideum dto -	9	— —
c) Quatuor Balnea lapidea dto -	9	— —
d) Tria Balnea lapidea turcica - -		
	pro 1 persona	30 — —
	— 2 personis	45 — —
	— 3 — —	60 — —

Ex areae majoris

tractu meridionali, in:

- c) Octo Balnea lapidea - - - - ut praecedentium.
 f) Balneum Palat. lapid. - pro sing. pers. 30 xr. V.V.
 e tractu orientali, in:
 g) Sept. lavacra lignea in contignat. dto 50 — —
 h) Septem lavacra lignea inferius dto 30 — —

In tractu aedium meridionali sunt:

*) Miller op. cit. pag. 122.

i) **Viginti sex CUBICULA**

In tractu occidentali:

k) Sex cum fenestris ad viam regiam	} Pretium varium non defixum.
l) Sex — — ad hortum	
- m) Decem pro servis — singuli per diem 60 xr. V.V.
Suppellectilium genus varium.

Sunt aedes amplae in areae majoris tractu occidentali *Cavena* et *Ambulacris* (*Terrasse*) provisae; arbores porro excelsae dimidium areae hujus inumbrant, unde aditus ad orientalis aedium frontis *Ambulacra*, prospectusque exhinc in *Danubium* praeterfluentem, *Insulam Leporum* — *S. Margarethae*, et remotas *Civitatum Budensis* et *Pestiensis* extensiones patet. Ex area minori itur in *Hortum* nunc magis ac antea cultum.

Ambitus thermarum caesarearum magno sat gaudet scaturiginum numero, quarum aliae fervidae, tepidae aut plane frigidae aliae. E prioribus tres sunt, quae altius sitae in labra devolvuntur, suntque: *Scaturigo fontis*, *Scaturigo* in ipso *Balneo communi*, et *Scaturigo* penes *viam regiam*, *) tres vero aliae, quae profundius promanantes antliae ope in usum adhibentur, ut: *Puteus lotricum* — *Vaschbrunn*; *Puteus* ad *molendinam thermalem*, et eadem in serie penes *Danubii ripam*; *Puteus* pro *lavacris ligneis*. Posteriores ad temperandum priorum fervorem adhibitae, numero sunt duo, altera ad novi aedificii angulum, (olim *aquilegio* patenti, nunc *fornice oblecto*, contenta) altera penes *viam regiam* exorta.

*) Quae receptaculo quadrangulo e tegulis constructo, semialteramque orgiam profundo capitur, et canali lapideo per hortum ducto in *Balnea lapidea* sub *C* devolvitur. — De hac *Scaturigine* probe notandum (cujus jam *Stoker* meminit) quod occasione *repurgationis* hoc anno suscepta, *Concrementa chrySTALLINA Sulfuris purissimi*, intermixtis *Selenitis Xellis* solitariis, et hujus *crustis* ad plurium librarum pondus reperta fuerint; de quibus speciosum exemplar in *Musaeo naturali R. S. U.* asservatur, praeter plura minora *Spec-tabilibus D. Facult. Med. Professoribus* a nobis oblata.

Ipsum Aquilegium magnum (Nymphaea thermali et piscibus refertum) undis, profundo ex antro iu ima montis viscera protenso, impletur, quarum defluxu perenni molarum caesearum rotae impelluntur. Sunt porro, praeter jam memoratum in viae regiae medio Aquilegium minus aqua tepida plenum, duo Putei aquam fervidam tenentes, quorum unus, extra aedium thermalium frontem meridionalem situs, lotioni vestium, alter thermis vulgo: *Luckerbad*, uno labro lapideo, et duobus lavacris ligneis constantibus, (in vicinia scaturiginis thermalium Königianarum) inservit.

Non obstante eo, quod tantus sit scaturiginum calidarum numerus, tamen et Puteos complures aquam frigidam tenentes reperies, prout in ipsarum aedium thermalium ambitu areas nectente.

Ingentem illam montis Josephi aquarum molem, vix calculo aestimandam, mox vidimus thermas Königianas inundare; et quantus est urnarum numerus labra nostra continuo implens? quantus non torrens molarum impellit rotas? quanta demum unda non usuata praeterfluenti miscetur Danubio? ast — cessat tantis usibus dicatus thesaurus, quamprimum libella Aquilegii memorati (cujus verus Auctor plane ignoratur) renovationis scopo, cataractis ad fundum solutis, dehiscit, — prout hoc quoque anno factum. Meminit quidem similis eventus jam suo tempore STOKER *) illud tamen recentius observatum: non solum praementionatos defectus per derivationem aquarum exoriri, sed, ea longiori tempore durante, ipsam quoque in thermis Rascianis et Pontanis scaturiginum uber-

*) Cujus causam op. cit. pag. 57. sequentibus attingere admissus: „Scaturiginis revocatio, quae non nisi multum ultra medietatem repleta piscina succedere deprehensa est, non vano est argumento, aquarum in antris petrae contentarum liberi exitus ab accumbentibus in piscina aquis praeclosi, indeque in

tatem imminui. — Hujus asserti veritatem, autopsia, hoc anno, postremis in thermis abunde nos docuit. Tandem et memoria tenendum: ipsam Aquilegii nostri libellam subsidere tunc, dum Stagnum Tatense (*Tata, Totis*) ad siccum derivatur.

Oportet nunc succinctam a qua e soteriae historiam attingere.

Accidit, cum antememoratus Excellentissimus Thermarum harum Possessor de augendo balneorum numero sollicitus, scaturiginem, lavandis unice vestibus adusque adhibitam, istum quoque in scopum convertere cogitaret, ut remota undique terra, amplior hujus ambitus claustro murali cinctus, et frustra majora canalium ligneorum, aquam abhinc ducentium, reperta fuerint, simulque ad rudera aedium isthic olim positarum perventum est, manifesto usus prioris indicio. — Cum vero post repurgationem a qua e limpidae cernerentur, casuali, audaci usus interni tentamine inclarueret. — Quare per Excelsum Consilium R. L. Hungaricum Commissio Medica gratiosissime exmissa, ut scientia et sincero veri studio fundatam de re doctrinam, aequumque proferrent judicium. Ex Commissionis itaque membris D. D. Schraud, Pfisterer, Cseh-Szombathy, Winterl, et Kitaibel, postremis his binis, Chemicis expertissimis, partium has aquas componentium, impositum fuerat indaginis munus; ita quidem, ut primum seorsim investigarent aquas, propriisque artificii in discernenda earum elementa pervenirent; dein autem communiter examinarent educta cujusque, si quam forte nacti essent sententiae diversitatem, eam collatis inter se, aut repetitis expe-

---

mentis caverna stagnantium intumescitiae, qua mediante successive accrescentes praedictos, sublimiori loco positos, aquae ductus ad thermas protensus assequuntur, hique denno per eandem ad praefixa labra indefessos volvunt latices, quod pauciori aqua in piscina restagnante, utpote tantum irruentium aquarum impetum coercendi impotente, fieri non potuisset."

rimentis exaequarent, atque ita tandem resultatum, consentientibus utriusque criteriis, congruum in publicum proferrent, quod et Capite III sub V adductum habetur.

Receptaculum dein, quod aquas scaturientes colligat, e marmore exstructum est. Huic superius canaliculus 9 circiter poll. quadrat. nexus, quem plene aquae perennes in defluxu et hodie explent. Hinc ubertatem scaturiginis notabilem videre est, cujus tamen libellam, tempore derivationis Aquilegii immotam hoc anno perstitisse, observare minime licuit, prout hoc Commissio Medica asseruit. — Juvabit praeter aquarum harum ubertatem, caeteros quoque characteres physicos paucis commemorare:

Emittunt bullas copiosas, speciem ebullitionis excitantes.

His non obstantibus sunt limpidissimae et excolores.

Odor cis est manifeste sulfureus seu hepaticus, nec tamen intensus.

Sapor, ut non paucis videtur, debilissime acidulus.

Calor Mercurium Thermometri ad gradum + 46 Scalae Reaumurii, imo et ultra elevat.

Sedimentum in receptaculo ad margines libellae, et in canale ad latera depositum Tofus est; lapides vero, per quos labuntur, Ochra obduci dicuntur. —

Usum aquarum harum internum, multum omnino salutarem, experientia evictum; — data tamen, valido judicio medico consignata, tam de his, quam de caeteris thermis Budensibus, proh dolor! desiderantur.

Memoratarum scaturiginum fervidarum in thermis nostris varius est caloris gradus, varians inter 46 — 51 Therm. Reaum.

* * *

Nec praetervidendae sunt et caeterae territorii Budensis *Scaturigines fervidae*.

Harum *p r i m a* in Danubii acervo arenoso supra insulam Margarethae versus Pestiensem ripam prorumpit. Sunt autem plures venae hinc inde conspiciendae, odore sulfureo insigni praeditae, quod Sulfur et ad margines fovearum scaturigines circumdantium colore suo nativo in crustis arena compactis se collectori sistit. — Olim hic gradus e lapide secto fuisse, constat, — quis vero eos primus posuerit? — an torrente fluminis nunc ablati, vel arena tecti sint? — hoc privato inquirere et determinare arduum esse, magis perspectum est, quam ut commemorare necessum foret.

Ager vero Vetus-Budensis *s e c u n d a r u m* scaturiginum natale sistit solum. Quot non praeterivere saecula ab eo tempore, quo Aquilegium firmissimum constructum est? — in cuius fundo, si recte meminerimus, septem in locis perenni quasi ebullitione fervidae prosiliunt venae; in altum sic collectae aquae lapsu suo rotas molendinae, pro parando pulvere pyrio destinatae, circumagunt; canale denuo secundum rudum vetustissimorum decursum ductae, supra oppidum memoratum stagno coercentur, ut rotas molarum: *Krempeliana*e et mox alterius: *Klingelmayeriana*e in motum ponant. Donec tandem moles aquosa ceptum versus Danubii ripam iter prosequens, rapidis hujus misceatur undis.

T e r t i a m demum aquarum calidarum scaturiginem, in vicinia Pagi: *Békásmegyer-Krotendorf* profluentem, quamvis jam olim nobis notam, nunc tamen ponitius pervestigandam diversa et multa impedivere.

Caput III.

Quod medicamentorum cunctorum ad corpus humanum relatio magna ex parte determinetur per partium constitutarum Chemia duce demonstratarum qualitatem ac quantitatem; quodque Pharmacologiae studium indissolubili cum Chemia vinculo, non absque totius Medicinae detrimento, junctim pertractari debeat, neminem certo latebit; quandoquidem summi nostri aevi pharmacologi, — vere scientifice, — pharmacorum seriem systematicam, partium constitutarum cognitioni innixam, ordinare minime vereantur.

Multum itaque intersit Medico, curam rationalem aquis soteriis instituere volenti, harum quoque partes constitutivas, analyseos chemicae ope erutas, nosse. — Quare praesentibus resultata tentaminis chemicae aquarum nostrarum et vetustissima et recentissima undique collecta ordine dabimus:

I. LAURENTIUS STOKER adhibitis variis suo tempore (1721) usitatis artificiis spagyricis, generatim sequentes statuit thermarum Budensium partes constitutivas:

„*Sulfur commune et metallorum-halonitrum et nitrum calcareum - alumen - lapidem calcareum - terram bolarem de natura lapidis calaminaris - bitumen - spiritum mineralem acidum - oleum ejusdem fere qualitatis - sulfuris et bituminis foeturas - salem gemmae seu salsum - aurum - ochram seu vitriolum immaturum - et salem alcali seu urinosum.*“

speciatim vero:

„Thermas sub monte Gerhardi ingreditur: *sulfur* copiosum, hinc *nitrum*, *ochra* seu *vitriolum immaturum*, *lapis calcareus* circiter ut unum ad sexa-

ginta, nonnihil de *sale alcali* praeter propter ut unum ad centum, *acre bitumen* et *salis communis* parum.“

„Thermae Civiles multum recipiunt de *lapide calcareo*, ut unum fere ad triginta, hinc de *sulfure* et *bitumine, nitro calcareo, spiritu et oleo acidis* paucio- rem quantitatem, de *alumine* et *nitro* tam *calcareo*, quam *halonitro*, et tantillum *salis communis*.“

„Thermae Rascianae multo turgent *nitro calcareo* et *bitumine, pauciore sulfure*, cui accedit *ochra*; *terra bolaris calcarea de natura lapidis calaminaris*, circiter ut unum ad septuaginta, et *sal quoddam acidum* valde penetrans paulo minoris ponderis.“

„Thermae Caesareae *sulfur* bibunt satis purum *aureae indolis*, constant *marga de natura lapidis calaminaris satis copiosa*, ut unum praeter propter ad triginta quinque, *bitumine de natura asphalti, spiritu acido esurino, sale communi seu gemmeo* lentissima evaporatione, aliisque manipulationibus adinvento, circiter ut unum ad centum sexaginta, *nitro* tam *calcareo*, quam *halonitro* copioso, *ochra* et *pyrite aureo* et *lapidescente*.“

„Thermae in civitate aquatica ingredientibus fere modo dictis, scilicet caesarcis correspondent.“

H. L. B. KRANZ cunctos Austriae fontes altissimo S. C. R. Majestatis Mariae Theresiae intimato conformiter investigans (1772) sequentem dederat aquarum Budensium analysim:

- „1) Scaturigo montis Gerhardi.
- a) *Spiritus sulfureus* — Erös kénköves spiritus —
Ein herrschender Schwefelgeist.
- b) *Terra calcarea martiali sociata* — Meszes föld, kevés vas részetskéssel kevert —
Kalk-Erde mit sehr wenigen Eisentheilchen.

- c) *Alia Terrae species acidi nitrosi unionem respuens* — Egy más föld, melly a' Salétromnak savanyúságában fel nem oldoztatik — *Eine andere Erde, die sich in der Salpetersäure nicht auflösen lässt.*
- d) *Sal muriaticus* — Több közönséges só — *Mehr muriatisches Salz.*
- e) *Sal amarus* — Mind keserű só — *als Bittersalz.*
- „ 2) *Scaturigo montis Josephi.*
- a) *Spiritus sulfureus* — Erős kénköves spiritus — *Ein herrschender Schwefelgeist.*
- b) *Sal alcalinus terrae martiali junctus* — Alkali föld, melly vas részetskéekkel bővelkedik — *Ein alkalisches Salz mit Eisentheilchen.*
- c) *Sal mirabilis Glauberi* — Glauberiumi tudálatos só — *Glaubersches Wundersalz.*
- d) *Sal muriaticus* — Közönséges só — *Muriatisches Salz. *)*

III. JOSEPHUS M. OESTERREICHER 1781 methodum analysandi cell. tunc Chemiae Professoris Winterl secutus, determinatum *volumen-mensuram* aquae investigandae *Cantharo*-100 poll. cub. anglicis, (4 minoribus, totidem hungaricis) singularum autem partium constitutarum *quantitatem* *numerico* designaverat *Calculo*. — Horum, ut facillior sit conspectus, cuncta solerter excerpta, praesentibus tabellari exhibemus forma:

*) Terminai hungarico-germanici desumpti ex opere: La Lanque János. A' magyar orvosi vizsekről, és a' betegségekben azokkal való élelnek szabott módjáról. Nagy Károlyban 1785.

Aëres

Sales, urine, quo crystallantur.

Acris ferri ope soluta tenentur.

- Aër fixus.
- Aër Scheelii.
- Phlogiston.
- Aër hepaticus.
- Aër vitriolicus.
- Aër putridus.

- Tofus granulosus.
- Selenites pyriticosus.
- Terra invitriolabil.
- Sal amarus.
- Sal mirabilis.
- Sal communis.
- Magnesia salita.
- Terra xllisabilis salita.

- Mica argillacea.
- Argilla Phlogisti ope soluta.

Pyriticosa
sine
cum
Ferris
vestigio.

- Magnesia.
- Extractivum.

Nomen

Thermarum.

Poll. Cub.

Grana.

Grana.

Utram.

Grana.

Caesareae . . .	33	2 1/4	1/16	veit.	--	--	2	2 1/10	1/4	--	3 1/6	3 1/2	1/2	2/5	--	--	6	1	1/300
(Spingerianae) Königsbanae . . .	34 1/2	3	1/16	veit.	veit.	--	--	2 1/4	1 2/3	1/6	--	3 7/11	5/6	--	--	--	5	3 1/2	1/300
Rascianae . . .	27 1/5	2	1/16	veit.	--	--	1/40	3	7 1/3	1	6	6 1/2	1/6	--	--	--	3 1/10	9 1/5	1/150
Pontanae . . .	38	2 1/4	2 3/40	veit.	veit.	veit.	1/3	1	1/40	--	9	4 1/5	3 1/2	--	--	1/30	--	5	veit.
Gerhardianae.	32 1/2	2 3/4	1/16	veit.	+	+	1/4	8	1/2	--	8 2/3	8	4	--	--	10	--	--	1/16
Fons insulanus.	44 1/2	3 1/4	1/46	veit.	veit.	--	--	4 1/10	--	1/8	5 1/5	3 1/5	2 7/8	--	--	2	5	3 1/3	1/300

IV. CHRISTOPHORUS MAYR, *) 1798 in serie thermarum hepaticarum Hungariae, sequentia adducit nostratum principia constitutiva: „Copia ingens aëris fixi et hepatici — hepar sulfuris calcareum — terra calcarea copiosa in tophum concreescens — sal alcali minerale — sal amarum — sal commune — et aliquid ferri.⁴⁶“

V. Analysis aquae soteriae thermarum Caesarea-rum instituta anno 1804.

	Winterl.	Kitabel.	Media proportio.	
	in 100,000 gr. vol.	in 100,000 gr. vol.	in 100,000 gr. vol.	in 23.000 gr. vol. sen mensura pestifera
Proportio in granis expressa.				
Gas acidum Carbonicum	52,96	46,31	49,76	11,49
Gas Hydrogenium sulfur.	—	0,42	4,20	0,928
Natrum sulfuricum	50	55,64	52,82	11,2
Calcaria sulfurica.	2	4, 3	4,30	0,99
Natrum muriaticum.	25,96	16,846	20	4,62
Magnesia muriatica.	10,57	11,768	11,16	2,57
Calcaria carbonica.	40,38	38,79	39,58	9,14
Magnesia carbonica.		5,66		1,307
Silica	11,5 us- que	10,62us- que	10,62	2,452
	15,58			
Tofus granulosus		4, 9		1,145
Tofus secundarius.	13,46 usq. 13,65	—	15,65	3,15
Ferrum carbonicum.	vestig.	vestig.	utriusque e 20 gr. Terrarum gr. 4/32	—
Alumina.	—	—		—

*) Dispensatorium universale. Vindobae et Lipsiae 1798. pag. 393.

(Tabella praesens ex opusculo DENHOFFERI, Commissionis Medicae Dissertatione, et Hydrographicis KR-
TAIBBLI constructa ac excerpta.)

VI. Superest, ut eam singularum thermarum Budensium Analysim obtutui sistamus, *) cui, mox sub III. adductae, Chemiae h. t. cell. Professor SCHUSTER (in defectu exactioris, recentissimisque Chemiae principiis conformiter instituendae) systematicam nunc terminorum nomenclationem indiderat, partium constitutarum proportionibus insuper ad calculum decimalem reductis.

In 100 poll. cub. anglicis.		Th. Casatone	Th. Konigianae	Th. Rascianae	Th. Fontanae	Th. Gerhardianae
		Pollices cubici.				
Gasa.	Acidum Carbon.	33	34,5	27,6	38	32,5
	Hydrogenium sulphuratum	vest.	vest.	vest.	vest.	vest.
	Oxygenium	2,25	,3	,2	2,25	2,75
		G r a n a .				
Salia.	Sulphas Natri	3,2	8,1	8,58	,9	8,66
	Murias Natri	4,5	3,8	6,5	4,2	,8
	Murias Magnesiae	0,5	0,8	0,16	3,5	,4
	Sulphas Magnes.	—	—	,6	—	—
Terrae.	Carbonas Magn.	2,6	2,6	10,56	5,54	0,92
	Carbonas Calcar.	,6	,5	3,1	5,5	,10
	Sulphas Calcar.	2,1	1,66	7,25	,8	,8
	Argilla	0,1	—	—	0,11	0,08
	Silica	0,94	1,03	1,37	0,72	1,02
Metalla	Ferrum	vest.	—	—	vest.	—
	Extractivum Gelatina	$\frac{1}{350}$	$\frac{1}{300}$	$\frac{1}{150}$	vest.	0,25 multa

*) Vide Schamsii et Szepesházii opera.

Quaeritur jam, assumta cum cell. Hartmann *) Aquarum medicatarum ad genus Solventium relatarum, in: Carbonicas acidulas, Hydrothionicas, et Neutras divisione, et priorum denuo, secundum praevalentes Sales contentos, in alcalinas, muriaticas, et sulphuricas distributione, — ad quam harum cohortuum Aquas nostras allegemus? — Sunt, qui eas thermis Badensibus analogas, adeoque *hydrothionicas*; sunt et, qui Carolinis utpote *acidulis* adnumerandas judicant. — In hac autem mentium dissensione nil consultius! quam praecoce litis decisione supersedere, donec et exactissima cunctarum scaturiginum analytica investigatio recens suscepta, et practica fundatae experientiae resultata dubium — solverint; illud probe tenendo: Opinionum commenta delet dies, naturae judicia confirmat!

---

*) Pharmacologia dynamica. Editio alt. Viennae, 1819. Vol. I. pag. 270.

Caput. IV.

Omnimodo balneandi scopo thermae Budenses a prae-
 scis inde temporibus usurpatae fuere. Romanis in ob-
 lectamentum, munditiei curam, et tuendam va-
 letudinem suas fuderunt undas, — quas et antenati
 ut singulare naturae benignae donum aestimabant. Re-
 ligioso plane cultu nefandi Patriae hospites Turcae ma-
 gnifica posuerunt balnearum labra, atque ob aegrorum
 dulce solamen persaepe largitum, multum celebrati et
 actu petuntur undequaque foecundissimi hi valetudinis
 fontes! —

Duplex vero colitur hodie medicatus ther-
 marum Budensium usus: alter externus, inter-
 nus alter. Priore colotenus corpus aegrotum salubri-
 bus mergitur undis, limoque thermali (in thermis
 Gerhardianis) singulae foventur partes adfectae; dum
 altero aegroti labiis fervidum sugunt medicamen. —
 Junctim et frequenter utraque adhibetur memorata
 medendi methodus, *nulla tamen norma, nullisque prin-
 cipiis firmis adisque superstructa* — ! *)

Superest nunc quaerere, quomodo? et qui-
 bus medeantur morbis aquae Budenses? — ordie-
 murque a priori:

Summum Medico rationali decus, summusque Ja-
 matologiae finis is certo est: nosse pharmacorum di-
 versissimorum ad organismum humanum, speciatim
 aegrotum, relationem dynamicam - actionis modum, ut
 sic illorum ope perscrutato morbo statui congrua fer-
 ri valeat medela. — Plures ad hancce metam asse-

---

*) Quaequam, suis observationibus superstructa de hoc objecto pertractant: Stoker
 op. cit. pag. 110 et sequentibus, nec non Denhoffer op. cit. pag. 71.

quendam ingredi vias, omni Medicorum notum. Harum hic binas adduxisse sufficiat: alteram, quia analogia duce a chemice sibi affinibus et sua de activitate cognitis, ad similes quoque concluditur vires medicatas; alteram, quae observationum innititur resultatis, actionem corporis medicati in organismum humanum definite aegrotum praesentantibus. —

Quaeritur jam, quae sit thermarum Budensium virtus-actio medica? quaque ratione definienda? et asseres: opus minime esse fatigiosum, conferendo nimirum has cum sibi similibus analytice notis, lustrandoque status morbosos earum usu adusque sublato — ast, quot non et quanti posterioris hujus moliminis auctori insurgent obices? dum priora tentanti anxia manebit thermarum Budensium (in praesentiarum statu —) ad seriem certam Aquarum mineralium relegatio, infamisque rudis empyriae nota! Accedit et hoc: cunctas fere Aquas ad tribum Solventium relatas, respectu effectuum, quos in vitam humanam exserunt, et morborum, quibus opponuntur, plurimum inter se consentire, convenire. Porro nec ita simplex Aquae nostrae, quemadmodum salia quaedam aut plantae, sistunt corpus, ut inde ob partes constitutivas praedominantes, ad illa, cognitae similis compositionis, et definitae actionis, remedia tuto relegari valerent.

Haec tamen cuncta, alteram potius quaestionis partem, mox uberius pertractandam, respiciunt, minime vero eam, de qua agimus, obtutui nobis sistunt; et sane — opus difficillimum! tantam, quantam nullum aliud pharmacon, respectum cohortem exposcens. Quare thermographi vix non omnes, cum de Aquarum suarum in organismum humanum actionis modo agunt, aut Gasibus his ligatis summam tribuunt virtutem, aut in Salibus solutis principale agens agnoscunt, aut porro speciales sibi Vires electro-chemicas, et hydro-

galvanicas fingunt — aquarum tanquam Archæo, — quin ipsi penitus has Vires noscant, multo minus earum in corpus efficientiam attingant, aut demum sunt, qui omnem Aquis mineralibus medicam denegantes virtutem, hanc solam in externis vitæ rationibus mutatis consistere sibi persvadent. — — In quantum horum singuli præfixam attingant metam, in aperto est! —

Necesse igitur, summam pensitare respectuum, e qua, scrutinio omni ex parte complete instituto, Aquarum Budensium ad vitam humanam relatio quondam — erui, sistique valeat:

Principale certo agens Caloricum est, (facultas illa macrocosmi procreans cuncta et animans, — productum una in æternum secreti, ast indubii, electro-chemici processus Vulcanorum ignibus, fervoreque Aquarum mineralium se manifestans, — innatum organismo animali vitæ principium, — elementum demum ohemicum thermometro nobis metiendum) cujus gradus varius, applicationisque tempus quam maxime censendum. Gasa porro varia, ut: Gas acidum carbonicum (vera illa Aquarum mineralium, ut volunt, anima, partiumque in his contentarum Solvens præcipuum) Gas hydrogænum sulfuratum, nec non Sales in Aquis soluti, et simul cunctorum horum per cutem absorptio aestimanda; pressio dein, tensio electrica (vel si placet, vis hydrogalvanica) et fluctus aquarum, organismum his immersum adluentes, probe pensitandi. Aegroti demum omnimodus respectus, — morbique illius diagnosi exactissima, mutatus rationum tum physicarum, tum psychicarum status, curæ in morbum effectus, tempestatis ratio etc. solerter respicienda.

Hæc itaque momenta normam fore putamus, qua duce, et simul, revelata scaturiginum omnium

Budensium chemica indole, morborumque historica consignatione exacte suscepta, diversa quoque usus ratione spectata, tandem — avidae menti humanae de thermarum Budensium in organismum aegrotum actione, qui fiat? sciscitanti, Medicinae dogmati conformiter obveniri, atque indicationum principia solida definiri queant! —

Ad alteram nunc quaestionis partem respondendo, cunctas morborum enumerabimus formas, in quibus sanandis thermae Budenses adusque inclaruere:

Praetermittimus quidem nunc cum STOKERO dicere: virtute thermarum Budensium „*Spiritus puros, volatiles et luminosos reddi, torpescentes segnesque ad motum provocari, nimium mobiles et, volatiles coërceri — Humores deficientes restitui, nimium calidos refrigerari, frigidos calefieri, tenaces et viscidos attenuari, in motum progressivum promoveri, motum praeposterum inverti ac affluxus sisti, obstructions reserari, — Tonum partium solidarum naturalem conciliari, — Vitia superficiei tolli, — Solutiones demum continui consolidari;*“ nihilominus tamen et hodie Aquis nostris sanantur iidem illi morbi, qui tunc temporis in spiritibus; humoribus eorumque motu, tono aberrantibus radicari somniabantur.

DENHOFFER recentiorum jam Medicinae dogmatum Minister *Hydropem* e diversis causis ortum, *Digestionem laesam*, dyspepsia, flatibus, meteorismo et pituita intestinali gravatam, *Dysuriam*, *Stranguriam* a renum et vesicae sabulo et pituita enatam, *Artuum rigiditates, tumores, dolores, languores*, a vi externa tendinibus et ligamentis illata, nec non e diathesi rheumatica aut arthritica provenientes, sanatos. — *Habitus scrophulosum, Phthisim pituitosam, Leucorrhoeas*, varios nervorum *Spasmos*, emendatos, *Catamenia retenta restituta, — Febres intermit-*

tentes tertianas fugatas, — quin imo et *Vermes expulsos* — per thermas Caesareas refert. Unde vires Aquarum generales statuit: „*solventes, incidentes, stimulantés, excitantes, roborantes, antiscrophulosas, antirheumaticas, antarthriticas, diaphoreticas, ac diureticas*“ — quamvis principale et unicum Aquarum agens illi fuerit: *Hydrogenium sulfuratum!* —

Eisdem plane valetudinis noxas Commissio Medica Dissertatione sua comprehendit; illud tamen nonnullis in locis discutiendo: Indicationem pro usu Aquarum nostrarum non unice *externae morbi Formae*, sed et *Causis*, et modificatae per has morborum *Indóli* superstruendam esse.

Nunc idem, quod praedecessores fecere, nobis incumbit.

Rebus quidem ita se habentibus, ut nullorum morborum, thermis Budensibus sanatorum, consignationes hucadusque manu practica exaratae habeantur, e quibus qualitativa ad organismum aegrotum relatio collinari, sistique valeret; necesse tamen est, diversas illas valetudinis noxas praesentibus enumerare, quas, — licet comparatione modo — thermarum nostrarum cum aliis Aquis solventibus, — earum quoque usu sublevari ac sanari credimus! —

Diversas autem has morborum formas in praesentiarum statu monnisi empyrice magis — proponi posse, cuius peritorum e praemissis constabit; quare enumerationem illarum *anatomica* partium organicarum, in quibus praecipue resident, seriei superstructam tentabimus. Pertinent huc:

1-mo Morbi *cutanei*, ut Impetigines omniis speciei, Ulcera inveterata, nec non mala e praecoci earum suppressione, et horum consolidatione enata.

2-do Adfectiones diuturnae *membranarum mucosarum*, internam organorum faciem obvestientium, et

mala diversissima exhinc originem ducentia, ut Catarrhi, Asthmata, variae Digestionis anomaliae, Blenorhoeae pro diversitate partium variae.

3-tio Passiones *membranarum serosarum et fibrosarum*: Dolores rheumatici, arthriticique, cum malis ex his propullulantibus, articulorum tumoribus, rigiditatibus, nodis, contractionibus, paralysibus, etc.

4-to Diversissimae varii systematis *vasorum* anomaliae: Scrophulas, Hydropem. glandularum et viscerum Tumores, Infarctus, Fluxus menstrui turbas, varias secretorum humorum Crases, et innumeris pene nominibus comprehensa mala inducentes.

5-to Porro variae e recensitis emergentes — *vitae sensiferae* alienationes.

6to Tandem nec reticendi sunt miserandi illi, qui *venerorum metallicorum* horridis abusus sequelis crutiantur.

Multarum certo adversae valetudinis formarum mentionem iam mox praestita enumeratione desiderari, perbene nobis notum, — sed et quaerimus, quem artis peritum fugiat? practicam plurimorum morborum chronicorum perspicaciam densa adhucdum tegi caligine; quamsaepe non symptoma morbi, quamsaepe non effectus morbi — morbus secundarius pro ipso sumuntur morbo primario, radicali? et quam varius non est in morbis chronicis symptomatum lusus, functionumque organicarum aberrantium nexus? quot non manent Physiologiae, Pathologiae in hoc objecto revelanda mysteria? demum, quam argutae non requirerentur morborum, solertissimis simul et symptomatum, et decursus horum (per Curae thermalis tempus) consignationibus. jungendae diagnoses? ut sic tandem diversissimarum formarum morbosarum (persaepe nec nomine salutandarum —) fundamentales eruantur affectiones — quibus, omni ex parte, thermarum Bundesium corresponderet usus.

Caput V.

Multiplicia, tamque abunde nota sunt, quae e coordinationibus Fori politico - medici rite effectuatibus in societatem humanam redundant, emolumenta, ut eadem hic loci non modo commemorare, sed vel attingere superfluum esse censeamus. Nostrum nonnisi est, eas utilitates pro dignitate pensitare, quae ex administratione politico - medico thermali solerter ordinata, tum in ipsius Medicinae locupletationem, tum praeprimis in aegrorum emanarent solamen; juvabit igitur praecipua administrationis thermalis momenta, quae hucdum Budae in votis sunt — paucis lustrare.

Commissio politico - medico thermalis deleganda, et Altiori Loco pro benigno - gratiosa ratihabitione substernenda, suo gaudeat thermarum Inspector, cui adjungantur singularum thermarum Commissarii, una cum proprio thermarum Budensium Physico; priorum curae cuncta, quae Politiae nomine veniunt — subsint, dum quae Medica concernunt, postremo imponantur, concedantur. — Sint autem hi Viri, animi candore, justique amore insignes! — et Medicus insuper non solum practicis Medicinae principiis, sed et historico - naturalibus, physicesque cognitionibus imbutus; innatum illi sit in solo Budensi omnimode perquirendo, indefessumque in erucendis Aquarum principiis chemicis studium; cunctorum porro morborum, aut per se, aut per alios observatorum, communicatorumque decursum omni cum solertia vere practice consignet, ut sic, si quae inter thermas Budenses esset differentia quacpiam, innotescat, specialesque

thermarum singularum ad morbos relationes in Medicina decus, aegrorumque Solamen tandem — eruantur!

Plura et laudabilia respectu Administrationis hujus ex parte Militari ordinata et constituta strenue jam dudum exsequiebantur: instructa nimirum in vicinia thermarum Gerhardianarum ad rationes Aerarii Regii domo, pro militum aegrorum numero 88 usque 98 susceptione destinata, ordinatisque simul pro toto curae thermalis tempore, a 1. M. Maji usque 30. Septembris durante, Inspectore (*Spital Comandant*) et Medico, quorum officium esto: cuncta sua curare, et exactas desuper relationes praestare. Ad augendum tamen saluberrimi hujus instituti valorem nunc temporis Suae Caes. Reg. Majestatis Consiliarius, et Stabalis Budae Medicus militaris dirigens Dr FRANCISCUS A TSCHÖEPERN novae, politiam medico-thermalem respicientes, regulas, Supremae Armorum Praefecturae substratas, exaraverat, quas in latium sermonem translatas, sequentibus dabimus:

§. 1. Milites aegroti, pro cura destinati, pleno gaudeant normali vestitu, et, si relate ad hunc individuum quoddam defectu aliquo laboraret, illico is, ex parte concernentis regiminis, ad quod individuum spectat, resarciatur.

§. 2. Cum temperatura atmosphaerae mense Majo in genere depressior sit, tempus ideo usuandi balnei adaequatissimum pro hora matutina 7 constituatur. Mense vero Junio, Julio, Augusto hora 6, mense tamen Septembri denno hora 7 balneetur. Postmeridianum tempus ab hora 3 — 6 promiscue eligendum.

§. 3. Scito et posito eo, quod in balneorum calidorum usu refrigerium omne, non solum horum annihilat actionem, sed et ipsissimis suis noceat sequelis, variosque non raro periculosos inducat morbos, prima

ideo sit politiae thermalis, hujus Praefecto et Medico strenue observanda regula, ut aegroti e xenodochio in balnea euntes, non perisomatibus, (quod adusque persaepe contigit) sed caligis e panno paratis pallioque provisi, per Centurionem ducantur, cui postremo ad id praecipue invigilare incumbat: ne facto balnei usu minus caute vestiti sua denuo petant cubicula.

§. 4. Ad virtutes thermarum non modo promovendas, sed et rationali medendi plano jungendas, in Arthritide, Rheumatismo et Impetiginibus summe necesse, ut post balnei usum tepore lecti adminus per horam unam transpiratio cutanea solícite foveatur, et postmodum nonnisi aeger bene vestitus in libera commoretur aura. Spretum hoc consilium, possibilitatem recuperandae sanitatis multum inhibens, in causa est, quod magnus aegrotorum numerus saepe nec malorum suorum persentiat levamen.

§. 5. Cum milites aegroti hucadusque e collecta (Menage) conviventur, ciborum vero morbosu statui convenientium qualitativa electio, et individui nutritio magnam quoque curae partem constituent, necesse ideo, ut Medicus thermalis praedicta rite aestimans, individua malo simili vexata consociet. Simili ratione et potulentorum habeatur respectus. In genere leguminum et cremati usus, quantum possibile, parcus sit.

§. 6. Si contingat, individuum quoddam e numero balneantium novo corripí morbo, illud sine mora anamnesticis (*vorläufig kurze Zustand's Schilderung*) provisum ad Nosocomium militare Budense mittendum est. — Morbo externo vexati, ab iis, morbo interno laborantibus, et praecipue Institutorum militarium tirones (*Erziehungs Knaben*) a caeteris aegris separantur, simulque fidi constituentur vigiles, moralitatem horum curantes.

§. 7. Cum vero nec desint aegri simulati, qui per totum curae tempus insuper nullum sui morbi levamen consecutum mentiuntur, et tali ratione non solum ordo officiorum in legionibus perturbetur, sed et honesto laboriosoque militi tales pessimo cedant exemplo, hinc Medico thermali summa sit in individua talia attentio, ut evicta morbi omnis absentia, reconvalescentium nomine legioni suae restituantur, ibique competentem suae deceptionis luant poenam. — Absoluto vero curae thermalis tempore, simulatores hi nominatim, et, cui adpertineant legioni, Protocollo aegrorum inserantur, ut, occasione petitae nefors Superarbitrationis, Stabalis Medico-militaris Directio statum individuorum talium magis congrue dignoscere et classificare valeat.

§. 8. Evicta illa experientiae medicae regula, non tam numero, quam congruo, statui individuali accommodato, balneorum usu, sanitatem deperditam restitui, rationale erit: individuis cachecticis, aut mox e graviore morbo reconvalescentibus una solum vice dietim balneum ordinare, et rite aestimato semper reactionis organicae effectum, tandem bina concedere balnea: cum omnes Aquae minerales jam per se massam organicam chemice afficiant, et abusus omnis discrasiam praesentem adaugeat. hinc quoque individuis talibus per aliquot saepe dies usus balneorum inhibendus, ut organismus intensivo suo valore normalem nanciscatur reagendi facultatem, concessio eodem (si necesse fuerit) postmodum deuvo.

§. 9. Ut autem Suprema Armorum Praefectura Hung., et Stabalis Medico-militaris Directio semper de numero aegrorum usum thermarum facientium informetur, Medicus thermalis cum subscriptione Inspectoris singula 5ta. die non solum Sanitatis Directioni, sed

et Supremae Armorum Praefecturae relationes summarias praestet, notato simul pro susceptione nova contingente aegrorum decessu.

Plura certo — mox recensitorum momentorum communem merere censemus respectum.

Et his nunc claudimus hocce pii in Patriam amoris testimonium!!! —

T h e s e s .

1. **A**qua est minera.
2. Virtus et actio Aquarum mineralium, utut Analysis chemicam exactam praerequirat, ex ea sola tamen minime definiri valet.
3. Administratio politico-medico thermalis rite ordinata in Medicinae locupletationem et aegrorum cedit solamen.
4. Aquae minerales artefactae Struvii iisdem naturalibus nec aequiparari, multo minus substitui valent.
5. Humanitas summa sit medici dos.
6. Medicus genuinus sola formularum medicarum exaratione non omnia se praestitisse putat.
7. Coeca novitatum captatio Medicinae summo est detrimento.
8. Diagnos Hydrothoracis ab Ascite non tantis, ut vulgo creditur, premitur difficultatibus.
9. Observationes meteorologicae cum pensato genio morborum regnante multam et Diagnosi et Therapiae adfundunt lucem.
10. Sectionibus tum physiologicis, tum pathologicis, Medicinae perfectio multum in acceptis debet.
11. Optimum interdum est medicamentum: nullum adhibere medicamentum.
12. Homoeopathiae, vix natae, mox faces desflagrabunt, non immerito.